

به نام خدا

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

دانشکده هنر های کاربردی

پایان نامه تحصیلی جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته مرمت اشیاء فرهنگی تاریخی

عنوان

بررسی فنی و آسیب شناسی تزئینات چوبی الحاقی کاخ

صاحبقرانیه و ارائه طرح حفاظت

(مورد مطالعه، تزئینات نقاشی روی چوب در سقف اتاق سوخت)

استاد راهنما

دکتر مهین سهرابی نصیر آبادی

استاد مشاور

احمد رهبری

نگارش و تحقیق

پریا ابراهیمی

شهریور ۹۱

تعهد نامه

اینجانب **پریا ابراهیمی** اعلام می دارم که تمام فصل های این پایان نامه و اجزاء مربوط به آن برای اولین بار (توسط اینجانب) انجام شده است. برداشت از نوشته ها، کتب، پایان نامه ها، اسناد، مدارک و تصاویر پژوهشگران حقیقی یا حقوقی (فارسی و غیر فارسی) با ذکر مأخذ کامل و به شیوه ی تحقیق علمی صورت گرفته است.

بدیهی است در صورتی که خلاف موارد فوق اثبات شود، مسوولیت آن مستقیماً به عهده اینجانب خواهد بود.

امضاء: پریا ابراهیمی

تاریخ: ۱۴ / ۶ / ۱۳۹۱

فهرست مطالب

۱.....مقدمه

فصل اول - کلیات طرح

۱ - ۱ بیان مسئله..... ۳

۲ - ۱ اهداف و ضرورت تحقیق..... ۴

۳ - ۱ ساختار نظری..... ۴

۴ - ۱ فرضیه و سوالات تحقیق..... ۵

۵ - ۱ روش تحقیق..... ۶

۶ - ۱ پیشینه تحقیق..... ۶

فصل دوم- مطالعه کلی تزئینات چوبی وابسته به معماری قاجاری

۱ - ۲ هنر قاجار، هنر دوره گذار..... ۸

۲ - ۲ تزئینات وابسته به معماری در دوره قاجار..... ۹

۱ - ۲ - ۲ کاشیکاری..... ۱۰

۲ - ۲ - ۲ گچبری..... ۱۲

۳ - ۲ - ۲ آئینه کاری..... ۱۴

۴ - ۲ - ۲ تزئینات چوبی..... ۱۶

۳ - ۲ نقاشی قاجار..... ۱۸

۱ - ۳ - ۲ نقاشی لاکه..... ۲۱

۱ - ۳ - ۲ تاریخچه..... ۲۱

- ۲۴..... ۲-۳-۱ نقاشی لاک‌ی در دوره قاجار.....
- ۲۵..... ۲-۳-۲ نقاشی گل و مرغ.....
- ۲۵..... ۲-۳-۱ تعریف.....
- ۲۶..... ۲-۳-۲ تاریخچه گل و مرغ.....
- ۲۸..... ۲-۳-۳ نقش پردازان گل و مرغ.....
- ۲۸..... ۲-۳-۴ گل در آثار گل و مرغ.....
- ۳۰..... ۲-۳-۵ نشان روح انسان.....
- ۳۱..... ۲-۳-۶ منبع نور در آثار گل و مرغ.....
- ۳۱..... ۲-۳-۷ ترکیب بندی آثار گل و مرغ.....
- ۳۱..... ۲-۳-۸ زنبق، شوشن یا سوسن آسمانی.....
- ۳۴..... ۲-۳-۹ زن، نمادی قومی و تاریخی در آثار گل و مرغ.....
- ۳۵..... ۲-۳-۱۰ اسلیمی.....
- ۳۶..... ۲-۴-۲ تصویر گل و مرغ بر تزئینات وابسته به معماری در دوران قاجار.....
- ۳۸..... ۲-۵-۲ نقاشی روی چوب، زینتی ماندگار در معماری قاجار.....
- ۳۹..... ۲-۵-۱ ارگ کریم خانی.....
- ۴۰..... ۲-۵-۲ عمارت نارنجستان.....
- ۴۱..... ۲-۵-۳ خانه زینت الملوک.....
- ۴۲..... ۲-۵-۴ باغ ایلخانی.....
- ۴۳..... ۲-۵-۵ خانه نصیرالملک.....
- ۴۴..... ۲-۵-۶ سقاتالارهای مازندران.....
- ۴۷..... ۲-۵-۷ مساجد آذربایجان.....
- ۴۹..... ۲-۶-۲ معرفی تزئینات نقاشی روی چوب در سقف اتاق های کاخ صاحبقرانیه.....

- ۲-۶-۱ باغ - موزه نیاوران..... ۴۹
- ۲-۶-۲ کاخ صاحبقرانیه..... ۴۹
- ۲-۷-۱ تزئینات نقاشی الحاقی در سقف اتاق سوخت..... ۵۳
- ۲-۷-۱ بررسی نقوش در تزئینات سقف اتاق سوخت..... ۵۵

فصل سوم - مطالعات فن شناسی

بخش اول

- ۳-۱ فن شناسی عمومی نقاشی های روی چوب..... ۵۹
- ۳-۱-۱ تکیه گاه..... ۵۹
- ۳-۱-۲ لایه بستر..... ۶۰
- ۳-۱-۳ لایه رنگ..... ۶۱
- ۳-۱-۴ ورنی..... ۶۲
- ۳-۲ بررسی فنی تزئینات نقاشی روی چوب؛ سقف اتاق سوخت کاخ صاحبقرانیه..... ۶۴
- ۳-۲-۱ معرفی اثر..... ۶۴
- ۳-۲-۲ مطالعات آزمایشگاهی و تجزیه و تحلیل داده ها..... ۶۴
- ۳-۲-۲-۱ لایه نگاری..... ۶۴
- ۳-۲-۲-۲ شناسایی گونه چوب..... ۶۵
- ۳-۲-۲-۳ اندازه گیری رطوبت چوب..... ۶۸
- ۳-۲-۲-۴ تعیین اسیدپتیه چوب..... ۶۹
- ۳-۲-۲-۵ تست قارچ..... ۷۰
- ۳-۲-۲-۶ بررسی های آزمایشگاهی بستر..... ۷۰
- ۳-۲-۲-۷ شناسایی رنگدانه ها..... ۷۳

۸۲.....۳-۲-۸ شناسایی لایه ورنی.....

بخش دوم

۸۴.....۳-۲-۳ بررسی نحوه ساخت سقف های معمول در دوره قاجار.....

۸۶.....۳-۲-۴ بررسی نحوه ساخت تکیه گاه چوبی تزئینات نقاشی روی سقف.....

۸۹.....۳-۲-۵ بررسی نحوه اتصال تکیه گاه چوبی تزئینات بر روی سقف.....

۹۰.....۳-۲-۶ بررسی روند انتقال و الحاق تزئینات نقاشی.....

فصل چهارم- مطالعات آسیب شناسی

۹۱.....۴-۱ آسیب شناسی تزئینات نقاشی با تکیه گاه چوبی.....

۹۱.....۴-۱-۱ عوامل آسیب رسان به تکیه گاه چوبی.....

۹۲.....۴-۱-۱-۱ عوامل آسیب رسان داخلی.....

۹۲.....۴-۱-۱-۲ عوامل آسیب رسان خارجی.....

۹۲.....۴-۱-۱-۲ نوسانات رطوبت.....

۹۵.....۴-۱-۱-۲ دمای محیط.....

۹۶.....۴-۱-۱-۳ عوامل بیولوژیکی.....

۱۰۵.....۴-۱-۱-۴ نور و امواج الکترومغناطیس.....

۱۰۶.....۴-۱-۱-۵ آسیب های شیمیایی.....

۱۱۱.....۴-۱-۱-۶ آسیب های مکانیکی.....

۱۱۴.....۴-۱-۲ آسیب در بستر.....

- ۱۱۵..... ۴-۱-۳ آسیب در لایه رنگ
- ۱۱۶..... ۴-۱-۳ هوازدگی
- ۱۱۶..... ۴-۱-۳ دما
- ۱۱۷..... ۴-۱-۳ گرد و غبار
- ۱۱۷..... ۴-۱-۳ نور
- ۱۱۸..... ۴-۱-۳ آسیب های شیمیایی (تغییر رنگ در برخی از رنگدانه ها)
- ۱۱۹..... ۴-۱-۳ ریزترک ها
- ۱۲۰..... ۴-۱-۴ عوامل موثر در آسیب های درونی ورنی
- ۱۲۲..... ۴-۲-۴ آسیب شناسی تزئینات نقاشی روی سقف اتاق سوخت
- ۱۲۳..... ۴-۲-۱ آسیب ناشی از تغییر در وضعیت اقلیمی
- ۱۲۵..... ۴-۲-۲ مستند نگاری به کمک عکاسی با فیلتر مادون قرمز
- ۱۲۸..... ۴-۲-۳ آسیب های ناشی از عوامل بیولوژیکی
- ۱۲۸..... ۴-۲-۴ آسیب های ناشی از مرمت های قبلی
- ۱۲۹..... ۴-۲-۵ چین خوردگی ورنی

فصل پنجم - ارائه طرح جامع حفاظت

- ۱۳۱..... مدیریت حفاظتی تزئینات انتقالی - الحاقی اثر
- ۱۳۲..... ۵-۱ حفاظت از سنت ها و اصالت تاریخی، فرهنگی و هنری اثر
- ۱۳۵..... ۵-۲ حفاظت پیشگیرانه
- ۱۳۶..... ۵-۲-۱ پایش محیطی اقدامی در جهت حفاظت پیشگیرانه آثار
- ۱۳۶..... ۵-۲-۱-۱ بررسی و کنترل دما و رطوبت نسبی
- ۱۳۷..... ۵-۲-۱-۲ بررسی کنترل میزان تابش نور

۱۳۹.....	۵-۲-۱-۳ بررسی و کنترل آفات.....
۱۴۰.....	۵-۲-۲ کنترل عوامل آسیب رسان در محیط قرارگیری اثر.....
۱۴۴.....	۵-۳ حفاظت مداخله گرانه.....
۱۴۴.....	۵-۳-۱ حفاظت مداخله گرانه در تزئینات نقاشی اتاق سوخت.....
۱۴۴.....	۵-۳-۱-۱ زدودن لایه ورنی از سطح اثر.....
۱۴۵.....	۵-۳-۱-۲ رسیدگی و درمان آسیب های ناشی از حضور سوسک چوبخوار.....
۱۴۷.....	۵-۳-۲ معرفی برخی از استحکام بخش ها جهت حفاظت از تزئینات نقاشی روی چوب.....
۱۴۸.....	نتیجه گیری.....

فهرست جداول

۶۴.....	جدول ۱-۳ معرفی اثر.....
۶۷.....	جدول ۲-۳ نتایج حاصله از خواص مختلف چوب صنوبر لرزان.....
۶۹.....	جدول ۳-۳ تعیین اسیدپتیه لایه های مختلف تزئینات مورد نظر.....
۷۳.....	جدول ۴-۳ نتایج حاصله از شناسایی لایه بستر.....
۷۵.....	جدول ۵-۳ نتایج حاصله از شناسایی رنگ زرد.....
۸۱.....	جدول ۶-۳ شناسایی بستر و رنگدانه ها به روش شیمی تر.....
۸۳.....	جدول ۷-۳ نتایج تست حلالیت.....

فهرست اشکال

فصل دوم- مطالعه کلی تزئینات چوبی وابسته به معماری قاجاری

۱۱.....	شکل ۱-۲ (الف) کاشیکاری با نقش اسطوره ای(ب) کاشیکاری با نقش شیر و خورشید.....
۱۱.....	شکل ۲-۲ کاشیکاری کف (الف) خانه زینت الملوک در شیراز(ب)شمس العماره.....

- شکل ۳-۲ کاشیکاری با نقش گلدانی و رنگ های گرم، کاخ گلستان..... ۱۲
- شکل ۴-۲ گچبری با نقوش گلدانی و چدنی، کاخ گلستان..... ۱۳
- شکل ۵-۲ بخاری دیواری با گچبری تزئینی، قاجاریه..... ۱۳
- شکل ۶-۲ نقاشی روی آئینه، عمارت بادگیر، کاخ گلستان..... ۱۵
- شکل ۷-۲ تلفیق گچ بری و آئینه کاری، شمس العماره..... ۱۵
- شکل ۸-۲ آمیزه ای از آئینه کاری و نقاشی، سقف خانه زینت الملوک، شیراز..... ۱۵
- شکل ۹-۲ استفاده از تزئینات چوبی در بناهای قاجاری، خانه زینت الملوک، شیراز..... ۱۶
- شکل ۱۰-۲ تزئینات ارسلی (الف) عمارت بادگیر، کاخ گلستان (ب) ارگ کریم خانی، شیراز..... ۱۷
- شکل ۱۱-۲ (الف) پرده رنگ و روغنی، رقم محمد صادق (ب) پرده رنگ و روغنی، تصویر فتحعلیشاه..... ۱۸
- شکل ۱۲-۲ تاثیر نقاشی اروپایی در نقاشی های دوران قاجار..... ۱۹
- شکل ۱۳-۲ (الف) و (ج) جلد دو عدد قلمدان لاکه، (ب) درب لاکه، قرن ۱۲ ه.ق..... ۲۰
- شکل ۱۴-۲ قلمدان لاکه با نقش گل و مرغ، محمد شفیع عباسی، قرن ۱۲ ه.ق..... ۲۴
- شکل ۱۵-۲ گل و مرغ لاکه، میرزا بابا، قرن ۱۳ ه.ق..... ۲۵
- شکل ۱۶-۲ بخشی از تابلوی دورنمای عاشقان و پرنده، رضاعباسی، قرن ۱۱ ه.ق..... ۲۷
- شکل ۱۷-۲ گل در آثار گل و مرغ..... ۲۹
- شکل ۱۸-۲ (الف) نقش پارچه بازسازی شده از درخت زندگی (ب) درخت و مرغ، شفیع عباسی..... ۳۰
- شکل ۱۹-۲ (الف) سوسن آسمانی، (ب) نقش زنبق روی گچ..... ۳۲
- شکل ۲۰-۲ (الف) لوتوس مصری (ب) نشان سلطنتی فرانسه (ج) بخشی از یک نقش برجسته (د) زنبق تزئینی..... ۳۳
- شکل ۲۱-۲ (الف) مادر و دختر (ب) زن و مرغ..... ۳۴
- شکل ۲۲-۲ نقوش اسلیمی بر زمینه تزئینات نقاشی روی چوب..... ۳۵
- شکل ۲۳-۲ (الف) نقاشی گل و مرغ روی ازاره های سنگی، (ب) نقاشی روی چوب..... ۳۷

- شکل ۲- ۲۴ نقاشی روی چوب، سقف خانه ای در قزوین، دوران صفویه..... ۳۸
- شکل ۲- ۲۵ عمارت نارنجستان قوام (الف) ایوان بزرگ با سقف نقاشی شده..... ۴۰
- شکل ۲- ۲۶ عمارت نارنجستان قوام، (الف) بخشی از تزئینات نقاشی روی چوب (ب) تزئینات نقاشی روی چوب..... ۴۱
- شکل ۲- ۲۷ تزئینات نقاشی روی سقف، خانه زینت الملوک، شیراز..... ۴۲
- شکل ۲- ۲۸ تزئینات نقاشی روی سقف، خانه نصیرالملک شیراز..... ۴۳
- شکل ۲- ۲۹ سفانفار کیجاتکیه، بابل؛ نقش خورشید در تزئینات نقاشی روی چوب..... ۴۵
- شکل ۲- ۳۰ (الف) نقوش مذهبی، (ب) نقوش پرنده، (ج) نقوش گیاهی، سفاتالارهای مازندران..... ۴۶
- شکل ۲- ۳۱ نقاشی روی چوب، سقف مسجد گوگان، آذربایجان شرقی..... ۴۸
- شکل ۲- ۳۲ نمای کاخ صاحبقرانیه (الف) دوران پهلوی (ب) دوران قاجار..... ۵۰
- شکل ۲- ۳۳ تالار ارسی، حوضخانه، عمارت صاحبقرانیه..... ۵۱
- شکل ۲- ۳۴ تزئینات الحاقی، نقاشی روی چوب، اتاق بازی..... ۵۲
- شکل ۲- ۳۵ تزئینات الحاقی، نقاشی روی تیرک های چوبی سقف، اتاق بار، حوضخانه، کاخ صاحبقرانیه..... ۵۳
- شکل ۲- ۳۶ تزئینات الحاقی، نقاشی روی چوب، سقف اتاق سوخت..... ۵۴
- شکل ۲- ۳۷ ترنج مرکزی که با تزئینات گل و مرغ پر شده است؛ تزئینات سقفی اتاق سوخت، اثر مورد نظر..... ۵۵
- شکل ۲- ۳۸ (الف) نقش مرغ در اثر مورد نظر (ب) نقش زنبق در اثر مورد نظر..... ۵۶
- شکل ۲- ۳۹ (الف) چهره زنان اروپایی در قاب های تزئینی اثر (ب) چهره زنان اروپایی در آثار مشابه..... ۵۷

فصل سوم - مطالعات فن شناسی

- شکل ۳- ۱ طرح شماتیک از لایه های تشکیل دهنده نقاشی های روی چوب..... ۵۹
- شکل ۳- ۲ لایه های تشکیل دهنده تزئینات نقاشی روی چوب..... ۶۴

- شکل ۳-۳ تصویر میکروسکوپی مقاطع طولی، عرض و شعاعی چوب با بزرگنمایی ۱۵۰x..... ۶۵
- شکل ۳-۴ عکس میکروسکوپی از لایه تکیه گاه چوب..... ۶۶
- شکل ۳-۵ اندازه گیری میزان اسیدیته لایه های مختلف تزئینات مورد نظر در چهار ظرف مجزا..... ۶۹
- شکل ۳-۶ آنالیز SEM-EDX لایه بستر..... ۷۱
- شکل ۳-۷ عکس میکروسکوپی لایه بستر..... ۷۱
- شکل ۳-۸ آنالیز SEM-EDX رنگ زرد..... ۷۴
- شکل ۳-۹ آنالیز SEM-EDX رنگ طلائی..... ۷۵
- شکل ۳-۱۰ آنالیز SEM-EDX رنگ سفید..... ۷۷
- شکل ۳-۱۱ آنالیز SEM-EDX رنگ سبز..... ۷۹
- شکل ۳-۱۲ آنالیز SEM-EDX رنگ قرمز..... ۸۰
- شکل ۳-۱۳ بررسی لایه ورنی به کمک میکروسکوپ دیجیتالی با بزرگنمایی ۱۵۰x..... ۸۲
- شکل ۳-۱۴ ساخت سقف به روش «تیر چوبی»..... ۸۴
- شکل ۳-۱۵ نمای سقف از داخل اتاق پس از قراگیری لایه حصیر..... ۸۵
- شکل ۳-۱۶ طرح شماتیک از سقف های توفال..... ۸۵
- شکل ۳-۱۷ نحوه ساخت تکیه گاه چوبی تزئینات الحاقی سقف اتاق سوخت..... ۸۶
- شکل ۳-۱۸ نحوه ساخت تکیه گاه چوبی تزئینات سقفی نقاشی روی چوب، ارگ کریم خانی، شیراز..... ۸۶
- شکل ۳-۱۹ طرح شماتیک از نحوه اتصال لته های چوبی تکیه گاه..... ۸۷
- شکل ۳-۲۰ نحوه ساخت تکیه گاه چوبی تزئینات نقاشی انتقالی اتاق بازی..... ۸۸
- شکل ۳-۲۱ فضای خالی ایجاد شده در پشت تکیه گاه چوبی تزئینات..... ۸۹

فصل چهارم - مطالعات آسیب شناسی

- شکل ۴-۱ ریختگی های وسیع در لایه بستر و رنگ به دلیل نفوذ رطوبت نزولی در سقف..... ۹۳

- شکل ۴-۲ ترکیب‌دهی چوب در اثر خشکی و دمای بالای محیط..... ۹۵
- شکل ۴-۳ سوراخ ناشی از آسیب به وسیله سوسک چوب خوار، تزئینات نقاشی روی چوب..... ۹۷
- شکل ۴-۴ آسیب های ناشی از فعالیت سوسک چوبخوار..... ۹۸
- شکل ۴-۵ چرخه زندگی لاروهای سوسک چوب خوار..... ۹۹
- شکل ۴-۶ آسیب های ناشی از قارچ ها در چوب..... ۱۰۲
- شکل ۴-۷ سیاه شدن و پوسته شدن لایه ورنی در اثر تابش امواج مضر در نور مرئی..... ۱۰۶
- شکل ۴-۸ آسیب های وارده به چوب در اثر هوازدهی..... ۱۰۸
- شکل ۴-۹ آسیب های ناشی از میخ های فلزی، تزئینات نقاشی روی چوب..... ۱۱۱
- شکل ۴-۱۰ شکستن و جدا شدن تکیه گاه چوبی در اثر فشار، تزئینات نقاشی روی سقف..... ۱۱۲
- شکل ۴-۱۱ شکاف و گسیختگی در تکیه گاه چوبی، تزئینات نقاشی روی سقف، نارنجستان قوام، شیراز..... ۱۱۳
- شکل ۴-۱۲ از بین رفتن شفافیت رنگ، تزئینات نقاشی روی چوب، سقف ایوان، خانه زینت الملک، شیراز..... ۱۱۶
- شکل ۴-۱۳ رنگ پریدگی بر اثر تابش نور شدید، سقف ایوان، خانه زینت الملوک، شیراز..... ۱۱۸
- شکل ۴-۱۴ ریز ترک های ایجاد شده در لایه رنگ و ریختگی های وسیع رنگ ها..... ۱۱۹
- شکل ۴-۱۵ زرد شدن لایه ورنی بر اثر گذشت زمان، تزئینات نقاشی روی چوب..... ۱۲۱
- شکل ۴-۱۶ بازسازی و موزون سازی رنگی آسیب های وارده به لایه بستر و رنگ در امتداد لته های چوبی..... ۱۲۵
- شکل ۴-۱۷ نمایش موزون سازی رنگی انجام شده در اثر بر روی طرح خطی تهیه شده از آن..... ۱۲۶
- شکل ۴-۱۸ مقایسه عکاسی معمولی (تصویر بالا) و عکاسی مادون قرمز (تصویر پائین) در بخشی از اثر..... ۱۲۷
- شکل ۴-۱۹ آسیب سوسک چوبخوار در تزئینات اتاق سوخت..... ۱۲۸
- شکل ۴-۲۰ چین خوردگی لایه ورنی تزئینات نقاشی روی چوب در سقف اتاق سوخت..... ۱۳۰

فصل پنجم - ارائه طرح جامع حفاظت

- شکل ۵-۱ پرده های سفید ضخیم که به صورت عمودی باز و بسته می شدند، کاخ صاحبقرانیه، دوران قاجار..... ۱۳۴
- شکل ۵-۲ حفاظت از ارزشهای ناملموس در بنایی (به عنوان نمونه) که تزئینات نقاشی آن جدا شده است..... ۱۳۴

شکل ۵-۳ رطوبت سنج نصب شده در اتاق سوخت..... ۱۴۱

شکل ۵-۴ نحوه تزریق سم به داخل تونل های ایجاد شده توسط سوسک چوبخوار..... ۱۴۶

پیوست ها

پیوست ۱: اختلاف نظرات و دیدگاه های ارائه شده درباره لاک الکل اسلامی..... ۱

پیوست ۲: پلان و نمای کاخ صاحبقرانیه..... ۳

پیوست ۳: طبقه بندی بست های مرسوم در نقاشی ایرانی:..... ۵

پیوست ۴: کاربرد برخی روش های نوین در شناسایی و تشخیص میزان پوسیدگی آثار چوبی..... ۶

پیوست ۵: ۵-۱ معرفی برخی سیستم های ثبت دما و رطوبت در محیط..... ۷

۵-۲ معرفی برخی از ابزارهای سنجش نور در محیط..... ۱۰

پیوست ۶: مقابله با اثرات ناشی از آسیب های بیولوژیکی..... ۱۱

پیوست ۷: معرفی برخی از انواع چسب های مصرفی در مرمت آثار چوبی..... ۱۴

پیوست ۸: لیندین..... ۱۶

فهرست شکل ها

تصویر ۲-۱ نمای شمالی کاخ صاحبقرانیه..... ۳

تصویر ۲-۲ نمای جنوبی کاخ صاحبقرانیه..... ۳

تصویر ۲-۳ نمای شرقی و غربی کاخ صاحبقرانیه..... ۳

تصویر ۲-۴ پلان عمومی حوضخانه کاخ صاحبقرانیه و محل قرارگیری اتاق سوخت در مجموعه..... ۴

تصویر ۲-۵ پلان عمومی طبقه اول کاخ صاحبقرانیه..... ۴

تصویر ۵-۱ نوار های اندازه گیری رطوبت..... ۷

تصویر ۵-۲ دستگاه بی متال برای ثبت دمای محیط.....۸

تصویر ۱-۷ ساختار شیمیایی لیندین.....۱۶

چکیده

تزئینات نقاشی الحاقی سقف « اتاق سوخت کاخ صاحبقرانیه » به عنوان نمونه ای تحسین برانگیز از تزئینات وابسته به معماری در دوران قاجار محسوب می شود که در دوره پهلوی، از شیراز به این کاخ منتقل شده است. حفظ و نگهداری از این دسته تزئینات انتقالی، بدون شناخت عمیق و صحیح ارزش های مادی و معنوی نهفته در آن، مقدور نمی باشد. بررسی فنی تزئینات، نحوه انتقال و الحاق اثر در مکان جدید و تاثیراتی که این روند بر اصالت و ارزش های نامبرده در اثر _ در ارتباط با بنای قبلی و فعلی - داشته است، معرفی و دسته بندی عوامل آسیب رسان به اثر، قبل و بعد از انتقال، ما را به سمت ارائه راهکارهای موثر جهت حفاظت پایدار از ارزش ها و اصول یاد شده، سوق می دهد.

مطالعات تطبیقی اثر به روش های توصیفی و تشریحی و از طریق جمع آوری اطلاعات کتابخانه ای و میدانی صورت گرفته است. علاوه بر این در راستای شناخت ماهیت اثر روش های مختلف آزمایشگاهی و دستگاهی به کار گرفته شد. مستند نگاری اثر به منظور آسیب شناسی و بررسی مرمت های قبلی علاوه بر روش های مشاهده ای با استفاده از «عکاسی با فیلتر مادون قرمز» انجام شد. این بررسی ها حاکی از آن است که تکیه گاه این تزئینات به صورت یکپارچه نبوده و از «لته های چوبی» تشکیل شده که روند انتقال اثر را با مشکل روبرو کرده و یکی از عوامل آسیب رسان به این تزئینات محسوب می شود.

حاصل تجزیه و تحلیل یافته های فوق منجر به ارائه طرح حفاظت پیشگیرانه و مداخله گرانه درخصوص تزئینات نقاشی روی چوب و نیز روش های برخورد با این آثار انتقالی شده است.

کلمات کلیدی: معماری قاجاری، تزئینات الحاقی، نقاشی روی چوب، کاخ صاحبقرانیه، حفاظت، بررسی فنی و آسیب شناسی

کاخ ها و خانه های مجلل دوره قاجار، آراسته به حجم انبوهی از تزئینات وابسته به معماری هستند که هویت فرهنگی و تاریخی هنر این دوره را در خود جای داده اند. استفاده وسیع از آرایه های چوبی در تزئین بناهای این دوران، نمونه های منحصر به فردی از تزئینات معماری را در خانه های شیراز به یادگار گذاشته است. نقاشی روی چوب که سقف اغلب خانه های قاجاری را مزین کرده، از جمله این آثار هستند.

در حوضخانه «کاخ صاحبقرانیه» و تالار اصلی «موزه جهان نما»، متعلق به مجموعه نیاوران نیز، نمونه هایی فاخر و اصیل از این تزئینات نقاشی در سقف برخی اتاق ها، خودنمایی می کنند. بر اساس مدارک و اسناد موجود، این تزئینات در دوره پهلوی و به دستور فرح دیبا از شیراز به تهران منتقل شده اند. نمونه زیبا و تحسین برانگیز این تزئینات انتقالی، در سقف «اتاق سوخت» کاخ صاحبقرانیه الحاق شده است. بررسی و معرفی کامل این اثر به عنوان نمونه ای شاخص از این دسته تزئینات وابسته به معماری، زمینه مناسبی برای شناخت جامع و کامل اصول و سنت های به کار رفته در این قبیل آثار و تزئینات قاجاری، فراهم می کند.

مطالعه پیرامون ابعاد مختلف این دسته از آثار، به عنوان یکی از تاثیرگذارترین هنرهای دوران قاجار، بررسی روند جداسازی، انتقال و الحاق این تزئینات و شناخت آسیب های وارده به آن در نتیجه این اقدام، کمک شایانی به ارائه راهکارهای موثر در جهت حفاظت از این دسته تزئینات می کند.

با عنایت به تمامی نکاتی که ذکر شد، رساله حاضر در پنج فصل طراحی شده است. در فصل اول، نخست به بیان مسئله و کلیات طرح و نیز ضرورت انجام این پژوهش و سوالات و فرضیات طرح شده، پرداخته و در نهایت، پیشینه تحقیق به طور مختصر بررسی شده است.

مطالعه تطبیقی اثر مورد نظر با نقوش و مفاهیم رایج در تزئینات مشابه متعلق به دوره قاجار، از طریق معرفی و بررسی مختصر تزئینات وابسته به معماری این دوره، از مباحث مطرح در فصل دوم می باشد. انجام روش های آزمایشگاهی و دستگاهی مختلف جهت بررسی فنی تزئینات نقاشی سقف اتاق سوخت، نحوه ساخت تکیه گاه های چوبی این دسته آثار از طریق مقایسه و بررسی نمونه های مشابه، بررسی روند انتقال تزئینات، شناخت و دسته بندی آسیب های وارده به تزئینات نقاشی روی چوب و تاثیراتی که روند انتقال این آثار در ساختار و اصالت آن ها داشته است در فصول بعدی بررسی شده است. در فصل پایانی این رساله به کمک تجزیه و تحلیل اطلاعات به دست آمده در طی پروژه، ارائه راهکارهای مناسب جهت حفاظت و برخورد با این دسته تزئینات انتقالی، صورت گرفته است.

به دلیل محدودیت هایی که در مورد اثر مورد نظر در اتاق سوخت وجود داشت، از جمله ارتفاع زیاد سقف و عدم امکان بررسی سطح اثر از فاصله کم، بخشی از مطالعات میدانی در دو بنای «نارنجستان قوام» و «موزه زینت الملوک» در شیراز انجام شده است.

۱ - ۱ بیان مسئله

رواج استفاده از آرایه های چوبی در تزئینات وابسته به معماری در دوران قاجار، باعث رشد و شکوفایی این هنر در دوره تاریخی مذکور شده است. نمود ذوق و سلیقه هنرمند قاجاری به خصوص در نمونه های تزئینات نقاشی روی سقف کاخ ها و خانه های مجلل این دوران، قابل لمس می باشد. این تزئینات که دارای تکیه گاه های چوبی چند لته ای هستند، سقف اغلب بناهای قاجاری را در شیراز و برخی شهرهای دیگر مزین کرده اند. نمونه های بسیار زیبا و منحصر به فردی از این دسته از تزئینات نقاشی در مجموعه حوضخانه کاخ صاحبقرانیه چشم نوازی می کنند که بر اساس شواهد و مدارک موجود در دوره پهلوی، در زمان نوسازی کاخ صاحبقرانیه به دستور فرح دیبا از شیراز به تهران منتقل شده اند. بررسی و مطالعه این آثار راهی به سوی شناسایی بهتر هنر قاجاری و تزئینات وابسته به معماری در آن دوران باز می کند. بعلاوه، این آثار بخش مهمی از میراث ملموس و ناملموس این مرز و بوم هستند که حفظ و نگهداری آن ها مستلزم شناخت عمیق و بجای ارزش های مادی و معنوی نهفته در آن ها می باشد. در این راستا، تزئینات نقاشی الحاقی در سقف اتاق سوخت کاخ صاحبقرانیه به صورت موردی بررسی شده است. بررسی فنی این تزئینات و تکنیک های به کار رفته در ساختار آن، شناسایی و دسته بندی عوامل آسیب رسان به این دسته از آثار وابسته به بنا ما را در ارائه راهکارهای موثر در حفاظت از این تزئینات و نحوه برخورد با آن ها پس از انتقال، یاری می کند. در ضمن، از آن جایی که تزئینات وابسته به معماری همیشه بخش وسیعی از هویت فرهنگی تاریخی یک دوران را با خود حمل می کند، روند انتقال این تزئینات و تاثیراتی که بر حفظ اصالت و ارزش های یاد شده در آن ها می گذارد نیز بررسی خواهد شد.

۱-۲ اهداف و ضرورت تحقیق

ارائه راهکارهای مناسب جهت حفظ و نگهداری تزئینات چوبی الحاقی و نحوه برخورد با این تزئینات پس از انتقال، تنها در سایه شناخت کامل این آثار میسر می شود. در این راستا پروژه حاضر اهداف زیر را دنبال می کند:

- بررسی فنی تزئینات نقاشی روی چوب و به صورت موردی تزئینات الحاقی در اتاق سوخت و نیز شناسایی روش به کار رفته در ساخت تکیه گاه چوبی این آثار، همچنین بررسی روند انتقال این تزئینات از شیراز و تاثیر آن بر ساختار و محتوای اثر
- دسته بندی و شناخت عوامل آسیب رسان به تزئینات سقفی نقاشی روی چوب و بررسی آسیب های وارده به اثر - تزئینات اتاق سوخت - در مکان اولیه، در مسیر انتقال و همینطور در شرایط کنونی

در ضمن شناخت نقوش و مفاهیم به کار رفته در این تزئینات، و تکنیک اجرای نقاشی ها، حفاظت گر را در ارائه مدلی منطقی جهت حفظ سنت ها و اصالت موجود در اثر پس از انتقال، هدایت می کند.

۱-۳ ساختار نظری

ساختار نظری این رساله در علاوه بر فصل حاضر در چهار فصل دیگر ارائه شده است:

- در فصل دوم مطالعه کلی در تزئینات نقاشی روی چوب در دوره قاجار انجام شده است. در این فصل ابتدا به شناسایی و بررسی نقوش و مفاهیم رایج در تزئینات نقاشی در سقف خانه های قاجاری پرداخته شده است. سپس با معرفی نقوش به کار رفته در تزئینات سقف اتاق سوخت کاخ صاحبقرانیه، از طریق مقایسه، هویت قاجاری این تزئینات انتقالی تأیید شده است.